

Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
MICHAL BOBEK
prezentate la 5 decembrie 2017¹¹

Cauza C-451/16

MB
împotriva
Secretary of State for Work and Pensions

[cerere de decizie preliminară formulată de Supreme Court of the United Kingdom (Curtea Supremă a Regatului Unit, Regatul Unit)]

„Cerere de decizie preliminară – Egalitate de tratament între bărbați și femei în domeniul securității sociale – Directiva 79/7/CEE – Refuzul de a acorda o pensie de stat la împlinirea vârstei de 60 de ani unei persoane transgen care a efectuat o operație de schimbare de sex de la sexul masculin la cel feminin – Condiții necesare pentru recunoașterea schimbării de sex – Condiție referitoare la obligația de a anula o căsătorie anterioară”

I. Introducere

1. MB este o persoană transgen de la sexul masculin la sexul feminin. Ea a fost căsătorită cu o femeie începând din anul 1974. A trăit ca femeie începând din anul 1991 și a efectuat o intervenție chirurgicală de schimbare de sex în anul 1995. În anul 2008, aceasta a împlinit 60 de ani, vârsta legală de pensionare pentru femei în Regatul Unit la momentul respectiv. MB a solicitat obținerea pensiei de stat pentru limită de vârstă. Cererea a fost respinsă, deoarece MB nu a respectat procedura legală de recunoaștere a schimbării de sex. Astfel, în temeiul dreptului național, aceasta era încă bărbat.

2. MB a decis să nu solicite recunoașterea sexului în temeiul procedurii, astfel cum aceasta era în vigoare în dreptul național la momentul respectiv. Motivul pe care s-a întemeiat aceasta a fost simplu: una dintre condițiile necesare pentru o astfel de recunoaștere juridică era că aceasta ar fi trebuit să fie „necăsătorită”, întrucât, la momentul respectiv, Regatul Unit nu permitea căsătoria între persoane de același sex. Pentru MB, aceasta ar fi însemnat obținerea anulării căsătoriei sale, lucru cu care aceasta și soția sa nu erau de acord.

3. Întrebarea adresată de Supreme Court of the United Kingdom în această situație de fapt este simplă: condiția de a fi necăsătorit este contrară interdicției de discriminare pe criterii de sex în domeniul securității sociale, astfel cum aceasta este consacrată în Directiva 79/7/CEE^{2?}

1 Limba originală: engleza.

2 Directiva Consiliului din 19 decembrie 1978 privind aplicarea tratată a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în domeniul securității sociale (JO 1979, L 6, p. 24, Ediție specială, 05/vol. 1, p. 192).

4. Situația de fapt și cererea adresată în acest caz se aseamănă cu cele din Hotărârea Richards³. Cu toate acestea, Hotărârea Richards se referea la *imposibilitatea* recunoașterii din punct de vedere juridic a schimbării de sex a reclamantei. De la intrarea în vigoare a Gender Recognition Act 2004 (Legea din 2004 privind recunoașterea genului), acest lucru nu mai este valabil. În timp ce în prezent a făcut posibilă recunoașterea, adoptarea Legii din 2004 a ridicat însă și o serie de întrebări suplimentare. Directiva 79/7 se aplică *condițiilor* prevăzute în dreptul național în ceea ce privește recunoașterea schimbării de sex? Începând cu ce moment o persoană transgen beneficiază de protecția Directivei 79/7? Interdicția de discriminare pe criterii de sex existentă între persoanele transgen și cele cisgen se aplică numai în cazul în care schimbarea de sex a fost recunoscută în mod legal în temeiul dreptului național?

II. Cadrul juridic

A. Dreptul Uniunii

5. Potrivit articolului 4 alineatul (1) din Directiva 79/7:

„Principiul egalității de tratament presupune inexistența oricărei discriminări pe criterii de sex, în raport, direct sau indirect, în special cu starea civilă sau familială, îndeosebi în ceea ce privește:

- domeniul de aplicare al regimurilor și condițiile de acces la acestea;
- obligația de a cotiza și calculul cotizațiilor;
- calculul prestațiilor, inclusiv sporurile datorate celuilalt soț și persoanelor aflate în întreținere și condițiile care reglementează durata și menținerea dreptului la prestații.”

6. Articolul 7 alineatul (1) din Directiva 79/7 prevede că:

„Prezenta directivă nu aduce atingere dreptului statelor membre de a exclude din domeniul său de aplicare:

- (a) stabilirea vârstei de pensionare în scopul acordării pensiei pentru limită de vârstă și posibilele consecințe ale acesteia pentru alte prestații;

[...]”

B. Dreptul Regatului Unit

1. Vârsta de pensionare

7. Regatul Unit a făcut uz de derogarea permisă de articolul 7 alineatul (1) litera (a) din Directiva 79/7.

³ Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256).

8. După cum se precizează în decizia de trimitere, efectul combinat al (i) articolului 44 din Social Security Contributions and Benefits Act 1992 (Legea din 1992 privind cotizațiile și prestațiile de securitate socială), al definiției noțiunii „vârstă de pensionare” prevăzute la articolul 122 din această lege și (ii) al articolului 1 din anexa 4 la Pensions Act 1995 (Legea din 1995 privind pensiile) este acela că femeile născute înainte de 6 aprilie 1950 pot primi pensie de stat pentru limită de vârstă la vârsta de 60 de ani, în timp ce bărbații născuți înainte de 6 decembrie 1953 pot primi o astfel de pensie la vârsta de 65 de ani.

2. *Legea privind recunoașterea genului*

9. Gender Recognition Act (Legea privind recunoașterea genului, denumită în continuare „GRA”) a fost adoptată în anul 2004. Aceasta a intrat în vigoare la 4 aprilie 2005.

10. Articolul 1 din GRA, în versiunea aplicabilă situației de fapt din prezenta cauză, prevede că o persoană care are cel puțin vârsta de 18 ani poate solicita unui comitet pentru recunoașterea genului un certificat definitiv de recunoaștere a genului care consemnează modificarea sexului său de la naștere „pe baza [...] unui stil de viață specific celuilalt sex”.

11. Criteriile de stabilire a aspectului dacă a avut loc o schimbare de sex sunt prevăzute la articolele 2 și 3 din GRA. Potrivit articolului 2, comitetul pentru recunoașterea genului trebuie să aprobe cererea dacă se dovedește faptul că solicitantul suferă sau a suferit de o tulburare a identității de gen (disforie), a avut un stil de viață specific sexului dobândit timp de cel puțin doi ani până la data cererii, intenționează să mențină stilul de viață respectiv până la moarte și îndeplinește cerințele legate de probe prevăzute la articolul 3. Cerințele privind elementele probatorii prevăzute la articolul 3 constau în existența unui raport întocmit de doi medici sau de un medic și de un psiholog.

12. Potrivit articolului 9 din GRA, în cazul în care se eliberează un certificat definitiv de recunoaștere a genului, sexul dobândit devine sexul persoanei respective în toate sensurile. Articolul 7 din anexa 5 la GRA reglementează efectul unui certificat definitiv de recunoaștere a genului asupra posibilității de a beneficia de o pensie de stat pentru limită de vârstă: odată ce a fost emis certificatul, orice aspect al dreptului de a beneficia de o pensie de stat pentru limită de vârstă trebuie să fie stabilit ca și cum sexul persoanei respective ar fi fost dintotdeauna sexul dobândit.

13. GRA a prevăzut o dispoziție specială pentru solicitanții căsătoriți, deoarece, la momentul adoptării acestei legi, o căsătorie validă putea să existe în mod legal doar între un bărbat și o femeie⁴. Potrivit articolului 4 alineatul (2) din GRA, un solicitant necăsătorit care îndeplinește criteriile pentru recunoașterea genului stabilite la articolele 2 și 3 are dreptul la obținerea unui certificat definitiv de recunoaștere a genului. În schimb, articolul 4 alineatul (3) din GRA prevede că un solicitant căsătorit care îndeplinește aceleași criterii are dreptul doar la obținerea unui certificat *provizoriu* de recunoaștere a genului. Potrivit articolului 12 litera (g) din Legea din 1973 privind căsătoria (astfel cum a fost modificată prin GRA), certificatul provizoriu de recunoaștere a genului oferă unui solicitant căsătorit posibilitatea de a solicita anularea în instanță a căsătoriei. Solicitanții sunt îndreptățiți la obținerea unui certificat definitiv de recunoaștere a genului numai după obținerea unei ordonanțe de anulare a căsătoriei (în Anglia și în Țara Galilor).

3. *Parteneriatele civile și căsătoria între persoane de același sex*

14. Civil Partnership Act (Legea privind parteneriatul civil) a fost adoptată în anul 2004 și a intrat în vigoare la 5 decembrie 2005. Această lege prevedea recunoașterea juridică a parteneriatelor încheiate între persoane de același sex, la data înregistrării lor.

4 Fapt confirmat și de articolul 11 litera (c) din Matrimonial Causes Act 1973 (Legea din 1973 privind căsătoria).

15. Marriage (Same Sex Couples) Act 2013 [Legea din 2013 privind căsătoria (încheiată între cupluri de același sex)] a intrat în vigoare la 10 decembrie 2014. Aceasta permite cuplurilor de același sex să se căsătorească. Anexa 5 la această lege a modificat articolul 4 din GRA din 2004, astfel încât acesta să prevadă obligativitatea emiterii unui certificat definitiv de recunoaștere a genului de către comitetul pentru recunoașterea genului unui solicitant căsătorit atunci când soțul sau soția acestuia este de acord.

III. Situația de fapt, procedura și întrebarea preliminară

16. MB s-a născut în anul 1948, a fost înregistrată la naștere ca fiind de sex masculin și s-a căsătorit în anul 1974. În anul 1991, MB a adoptat un stil de viață specific femeilor. În anul 1995, aceasta a efectuat o intervenție chirurgicală de schimbare de sex.

17. Deși GRA a intrat în vigoare în anul 2005, MB nu a solicitat un certificat de recunoaștere a genului. Aceasta se datorează faptului că ea trăiește în continuare împreună cu soția sa și ele doresc să rămână căsătorite. Deși căsătoria lor poate fi înlocuită cu un parteneriat civil, ele nu doresc să o anuleze din motive religioase.

18. În anul 2008, MB a împlinit vârsta de 60 de ani, vârsta de pensionare a femeilor născute înainte de 6 aprilie 1950. Aceasta a solicitat acordarea pensiei de stat pentru limită de vârstă. Cererea respectivă a fost respinsă deoarece, din cauza faptului că nu avea un certificat definitiv de recunoaștere a genului, aceasta nu putea fi considerată femeie în ceea ce privește vârsta la care putea beneficia de pensia sa.

19. MB (denumită în continuare „reclamanta”) a contestat această decizie la instanțele naționale. Ea susține că condiția de a fi necăsătorit echivalează cu o discriminare contrară prevederilor Directivei 79/7: această condiție o împiedică să aibă dreptul de acces la pensia pentru limită de vârstă la vârsta la care poate beneficia de această pensie în calitate de femeie.

20. În aceste condiții, Supreme Court of the United Kingdom (Curtea Supremă a Regatului Unit) a solicitat Curții să stabilească „dacă Directiva 79/7 a Consiliului se opune impunerii în dreptul național a unei cerințe potrivit căreia, pe lângă îndeplinirea criteriilor fizice, sociale și psihologice necesare pentru recunoașterea schimbării de sex, o persoană care și-a schimbat sexul trebuie să fie totodată necăsătorită pentru a beneficia de pensie de stat pentru limită de vârstă”.

21. Reclamanta, guvernul Regatului Unit și Comisia Europeană au depus observații scrise. Aceste părți interesate au prezentat și observații orale în cadrul ședinței care s-a desfășurat la 26 septembrie 2017.

IV. Aprecieri

A. Observație preliminară: care este adevărata întrebare?

22. „Doi în unul” este genul de expresie care poate fi mai degrabă întâlnită în domeniul publicității decât în introducerile la concluziile judecătorești. Totuși, această expresie este destul de relevantă în contextul prezentei trimiteri. Dincolo de simplitatea aparentă a întrebării adresate de Supreme Court of the United Kingdom (Curtea Supremă a Regatului Unit) există o a doua întrebare mult mai profundă. Astfel, prezenta cauză poate fi abordată din două perspective destul de diferite.

23. În primul rând, o abordare restrictivă se axează pe dreptul de acces la prestațiile de securitate socială: Directiva 79/7 se opune unei cerințe din dreptul național care, pe lângă îndeplinirea criteriilor fizice, sociale și psihologice necesare pentru recunoașterea schimbării de sex, impune unei persoane care și-a schimbat sexul să fie și necăsătorită pentru a beneficia de pensie de stat?

24. În al doilea rând, există și abordarea mai complexă care ridică o întrebare esențială, care este diferită, dar totuși legată de abordarea restrictivă. Această întrebare se referă la compatibilitatea cu drepturile fundamentale la respectarea vieții private și de familie și cu dreptul la căsătorie în cazul în care un stat membru (i) refuză să permită căsătoriile între persoane de același sex și, prin urmare, (ii) refuză să recunoască schimbarea de sex în cazul în care aceasta ar conduce la situația în care două persoane de același sex se află într-o căsătorie validă (încheiată între persoane de același sex).

25. În opinia noastră, adevărata dificultate a prezentei cauze nu constă în furnizarea răspunsului la fiecare dintre aceste două întrebări. Ea constă mai degrabă în alegerea întrebării. Odată ce această alegere a fost făcută, ar putea apărea o dificultate suplimentară în încercarea de a reconcilia răspunsurile la fiecare dintre întrebări.

26. Această problemă se poate observa în mod evident în cuprinsul observațiilor prezentate Curții. Într-un fel, fiecare parte a susținut o cauză diferită. Reclamanta și Comisia s-au axat pe o interpretare restrictivă a problemei. Acestea au ajuns la concluzia că condiția de a fi necăsătorit echivalează cu o discriminare care este interzisă de articolul 4 alineatul (1) din Directiva 79/7. În cadrul ședinței, reclamanta a fost invitată să abordeze și implicațiile mai largi ale cauzei. Cu toate acestea, răspunsul a constat în insistența asupra faptului că abordarea restrictivă, astfel cum este prezentată în întrebarea adresată de Supreme Court of the United Kingdom (Curtea Supremă a Regatului Unit), constituia adevăratul argument prezentat în fața Curții. În schimb, argumentele prezentate de guvernul Regatului Unit s-au întemeiat pe motive care sunt legate de o problemă mai amplă referitoare la drepturile fundamentale. În sprijinul poziției lor, guvernul menționat a invocat și s-a întemeiat în mod frecvent și pe jurisprudența recentă a Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO)⁵.

27. Întrebarea adresată de Supreme Court of the United Kingdom (Curtea Supremă a Regatului Unit) reflectă în mod clar abordarea restrictivă. În pofida implicațiilor mai largi care stau la baza întrebărilor ridicate de prezenta cauză, la care și instanța de trimitere face trimitere în mod util în decizia sa, instanța de trimitere a decis să își formuleze întrebarea punând accent pe compatibilitatea cerinței de a fi necăsătorit cu Directiva 79/7.

28. În plus, merită subliniat faptul că, în decizia sa de trimitere și în textul întrebării propriu-zise, instanța de trimitere a efectuat de asemenea o serie de aprecieri de fapt. În primul rând, instanța de trimitere arată în mod clar în cuprinsul întrebării sale că cerința în cauză este impusă unei persoane care și-a schimbat sexul. În al doilea rând, instanța de trimitere confirmă de asemenea faptul că obligația de a fi necăsătorit este impusă *în plus* față de îndeplinirea criteriilor fizice, sociale și psihologice necesare pentru recunoașterea unei schimbări de sex.

29. În astfel de împrejurări de fapt și pentru a răspunde la întrebarea restrictivă adresată Curții de către instanța de trimitere, nu putem decât să concluzionăm că cerința de a fi necăsătorit, care se aplică în fapt numai persoanelor transgen pentru ca acestea să aibă dreptul de acces la o pensie de stat, este contrară articolului 4 alineatul (1) din Directiva 79/7 (secțiunea B). Totuși, vom răspunde și argumentelor prezentate de guvernul Regatului Unit cu privire la interpretarea mai extinsă a întrebării, chiar dacă aceasta nu poate modifica răspunsul furnizat la întrebarea restrictivă (secțiunea C). Vom sublinia motivul pentru care această cauză este în realitate mai degrabă restrictivă și în ceea ce privește impactul său, precum și mult mai delimitată decât o sugerează argumentele mai ample referitoare la drepturile fundamentale (secțiunea D).

5 Analizată în detaliu mai jos, la punctele 92-94 din prezentele concluzii.

B. Întrebarea restrictivă

30. Nu se contestă faptul că prestația în discuție în această cauză, o pensie de stat pentru limită de vârstă, intră în domeniul de aplicare al Directivei 79/7. Această directivă interzice orice fel de discriminare pe criterii de sex referitoare la condițiile de acces la regimurile de securitate socială care oferă printre altele protecția împotriva riscului de limită de vârstă⁶.

31. Există o discriminare interzisă în prezenta cauză? În conformitate cu linia de jurisprudență constantă a Curții⁷, pentru a exista o discriminare directă trebuie să existe inegalitatea de tratament al unui grup comparabil de persoane în detrimentul grupului protejat. Acest lucru trebuie să aibă loc în temeiul unuia dintre motivele referitoare la protecție, fără nicio posibilă justificare obiectivă a unei astfel de diferențe de tratament.

32. În scop de prezentare, în această secțiune, vom aborda mai întâi aspectul dacă există un motiv referitor la protecție (1). Vom reveni apoi la caracterul comparabil dintre persoanele transgen⁸ și cele cisgen⁹ (2) și la existența tratamentului inegal (3). Vom concluziona în această secțiune prin analizarea imposibilității de a justifica discriminarea directă în contextul legislativ al Directivei 79/7 (4).

1. Motivul care face obiectul protecției

33. Există până în prezent o jurisprudență constantă potrivit căreia interdicția prevăzută în dreptul Uniunii referitoare la discriminarea pe criterii de sex cuprinde și discriminarea bazată pe schimbarea de sex¹⁰. În plus, legiuitorul Uniunii a recunoscut în mod explicit această evoluție importantă, prin confirmarea faptului că domeniul de aplicare al principiului egalității de tratament între bărbați și femei „se aplică în egală măsură discriminărilor care își au originea în schimbarea sexului unei persoane”¹¹.

6 Articolul 3 alineatul (1) litera (a) și articolul 4 alineatul (1) prima liniuță din Directiva 79/7.

7 A se vedea de exemplu cu titlu general și referitor la diferite instrumente Hotărârea din 21 iulie 2005, Vergani (C-207/04, EU:C:2005:495), Hotărârea din 18 noiembrie 2010, Kleist (C-356/09, EU:C:2010:703), Hotărârea din 12 septembrie 2013, Kuso (C-614/11, EU:C:2013:544), și Hotărârea din 12 decembrie 2013, Hay (C-267/12, EU:C:2013:823).

8 Terminologia din domeniul complex al identității de gen nu este simplă. Literatura identifică în general „persoanele transgen” ca fiind acelea care fac trecerea de la un rol de gen la altul, fără să își schimbe însă neapărat sexul fiziologic (prin intervenție chirurgicală). Noțiunea „transsexual” este utilizată pentru a se referi la cei care își adaptează sexul la identitatea lor de gen printr-o transformare fiziologică făcută cu ajutorul practicilor medicale de schimbare de sex. În scopul clarificării terminologice, a se vedea Zimman, L., „Transsexuality”, *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, 2016, p. 2360-2362. Prezentele concluzii utilizează în general termenul „transgen”. Totuși, când se referă la anumite fapte din cauză și având în vedere terminologia utilizată de instanța de trimitere, va fi folosit termenul „transsexual”. Acest ultim termen va fi reprodus și la citarea jurisprudenței acestei curți când utilizează această noțiune.

9 Noțiunile „cisgen” și „cisexual” sunt menționate prin comparație cu noțiunile de transgen și de transsexual și sunt în esență utilizate pentru a se referi la persoane a căror identitate de gen corespunde cu sexul pe care l-au dobândit la naștere. A se vedea, în ceea ce privește o analiză referitoare la utilizarea acestor noțiuni, Cava, P., „Cisgender and Cissexual”, *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, 2016, p. 267-271.

10 Hotărârea din 30 aprilie 1996, P./S. (C-13/94, EU:C:1996:170), Hotărârea din 7 ianuarie 2004, K. B. (C-117/01, EU:C:2004:7), și Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256).

11 Considerentul (3) al Directivei 2006/54/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reformă) (JO 2006, L 204, p. 23, Ediție specială, 05/vol. 8, p. 262).

34. Prima cauză datează din anul 1996. În Hotărârea P./S., Curtea a respins interpretarea discriminării pe criterii de sex ca fiind un concept binar bazat pe opoziția dintre două categorii care se exclud reciproc¹². Acest rezultat a avut la bază scopul și natura drepturilor garantate de directivele privind discriminarea pe criterii de sex și faptul că dreptul de a nu fi discriminat pe criterii de sex constituia un drept fundamental al omului¹³. Includerea schimbării de sex în noțiunea de discriminare pe criterii de sex a fost de asemenea legată de obligația de a respecta demnitatea și libertatea persoanelor transsexuale¹⁴.

35. Astfel, Curtea a confirmat că domeniul de aplicare al interzicerii discriminării pe motive de sex nu poate fi limitat „doar la discriminarea care decurge din apartenența la unul sau la celălalt sex”¹⁵. Discriminarea care decurge din schimbarea de sex reprezintă o discriminare bazată „esențial, dacă nu exclusiv, pe sexul persoanei interesate”¹⁶. În jurisprudența ulterioară, Curtea a fost consecventă în recunoașterea particularității discriminării bazate pe schimbarea de sex drept o manifestare a discriminării pe criterii de sex¹⁷.

2. Categoriile comparabile

36. Faptul că schimbarea de sex a fost socotită în mod explicit drept unul dintre motivele (sau statutele) care fac obiectul protecției nu a făcut mai ușoară problema corelativă a caracterului comparabil, dimpotrivă. Schimbarea de sex reprezintă un proces care implică un grad considerabil de dinamism care pune sub semnul întrebării comparația mai tradițională și mai statică existentă între bărbați și femei. Aceasta transformă efectiv comparatorul într-o țintă mobilă sau chiar face imposibilă identificarea oricărei categorii comparabile clar definite¹⁸.

37. Curtea a abordat deja această dificultate de natură conceptuală. Prin recunoașterea faptului că schimbarea de sex este cuprinsă în discriminarea pe criterii de sex, aceasta a confirmat faptul că situația specifică a persoanelor transgen nu le izolează pe acestea de protecție, făcându-le de necomparat¹⁹. Recunoașterea schimbării de sex, o subcategorie a discriminării pe criterii de sex, drept motiv de excludere conduce la o flexibilitate necesară în contextul caracterului comparabil²⁰.

12 Această cauză se referea la Directiva 76/207/CEE a Consiliului din 9 februarie 1976 privind punerea în aplicare a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în ceea ce privește accesul la încadrarea în muncă, la formarea și la promovarea profesională, precum și condițiile de muncă (JO 1976, L 39, p. 40, Ediție specială, 05/vol. 1, p. 164). Conform afirmațiilor făcute de avocatul general Tesaro, obiecția potrivit căreia „nu se poate vorbi de discriminare între cele două sexe” într-un caz referitor la schimbarea de sex reprezintă o „interpretare formală ambiguă”, Concluziile prezentate în cauza P./S. (C-13/94, EU:C:1995:444, punctul 20). O astfel de abordare juridică binară este totodată recunoscută pe scară largă ca necorespunzând adevărului științific. A se vedea cu titlu general Greenberg, J.A., „Defining Male and Female: Intersexuality and the Collision between Law and Biology”, *Arizona Law Review*, 1999, vol. 41, p. 265-328.

13 Hotărârea din 30 aprilie 1996, P./S. (C-13/94, EU:C:1996:170, punctul 20), și Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256, punctul 24).

14 Hotărârea din 30 aprilie 1996, P./S. (C-13/94, EU:C:1996:170, punctul 22).

15 Hotărârea din 30 aprilie 1996, P./S. (C-13/94, EU:C:1996:170, punctul 20), și Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256, punctul 24).

16 Hotărârea din 30 aprilie 1996, P./S. (C-13/94, EU:C:1996:170, punctul 21).

17 Hotărârea din 7 ianuarie 2004, K. B. (C-117/01, EU:C:2004:7, punctul 36), cu privire la articolul 157 TFUE (fostul articol 141 CE), și Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256, punctul 38), cu privire la Directiva 79/7.

18 Literatura academică a identificat drept sursă a acestor dificultăți faptul că cazurile de schimbare de sex sunt analizate în temeiul dispozițiilor referitoare la discriminarea pe criterii de sex, iar nu în temeiul unui motiv specific bazat pe identitatea de gen. A se vedea de exemplu Tobler, C., „Equality and Non-Discrimination under the ECHR and EU Law. A Comparison Focusing on Discrimination against LGBTI Persons”, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 2014, vol. 74, p. 521-561, la p. 543 și următoarele.

19 Hotărârea din 30 aprilie 1996, P./S. (C-13/94, EU:C:1996:170), Hotărârea din 7 ianuarie 2004, K. B. (C-117/01, EU:C:2004:7), și Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256). În legătură cu această analiză, a se vedea de exemplu Mulder, J., *UE Non-Discrimination Law in the Courts. Approaches to Sex and Sexualities Discrimination in UE Law*, Hart Publishing, Oxford, 2017, p. 49, sau Agius, S., și Tobler, C., *Trans and Intersex People*, Luxemburg, Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, 2012, p. 35 și urm.

20 Saltul de natură conceptuală este similar cu cel rezultat din includerea discriminării legate de sarcină în noțiunea de discriminare pe criterii de sex, de exemplu, Hotărârea din 8 noiembrie 1990, Dekker (C-177/88, EU:C:1990:383, punctul 17). În loc de a elimina însă elementul de comparabilitate în cazul persoanelor transgen, caracterul comparabil este mai degrabă extins. A se vedea de exemplu, în ceea ce privește această analiză, Skidmore, P., „Sex, gender and Comparators in Employment Discrimination”, *Industrial Law Journal*, 1997, vol. 26, pag. 51-61, la p. 60; Wintemute, R., „Recognising New Kinds of Direct Sex Discrimination: Transsexualism, Sexual Orientation and Dress Codes”, *Modern Law Review*, 1997, vol. 60, p. 334-359, la p. 340; Bell, M., „Shifting conceptions of Sexual Discrimination at the Court of Justice: from *P v S* to *Grant v SWT*”, *European Law Journal*, 1999, vol. 5, p. 63-81.

38. Jurisprudența Curții a reflectat complexitatea care există în acest domeniu, prin ajustarea cadrului de referință în funcție de discriminarea invocată și de contextul juridic. Caracterul dinamic al schimbării înseamnă că protecția conferită de dreptul Uniunii nu este raportată în mod indisolubil la „scopul final” – deplina recunoaștere juridică în temeiul dreptului național a efectelor juridice ale acestei schimbări²¹.

39. Prin urmare, în funcție de contextul particular și de natura cererilor în litigiu, alegerea elementelor comparative poate varia. Situația unei persoane transgen poate fi comparată cu situația unei persoane cisgen de sex cărui aceasta i-a aparținut anterior, cum ar fi, de exemplu, în cazul unei concedieri discriminatorii²². Însă aceasta poate fi comparată și cu o persoană cisgen de sex „nou” atunci când este vorba, de exemplu, despre dreptul de acces la prestații în condiții care să corespundă sexului dobândit²³.

40. Cu alte cuvinte, în funcție de contextul cauzei și având în vedere dinamismul inerent în ceea ce privește schimbarea de sex, comparația ar putea fi efectuată fie cu privire la „punctul de plecare”, fie cu privire la „punctul de sosire”.

41. Prezenta cauză se încadrează în cea din urmă categorie. Reclamanta solicită dreptul de acces la o pensie pentru limită de vârstă, la împlinirea vârstei aplicabile femeilor. Similar cu Hotărârea Richards, care se referea tot la Directiva 79/7 și la dreptul de acces la prestațiile primite la pensionarea pentru limita de vârstă²⁴, în acest caz elementele de comparație (*elementele care se compară*) sunt persoanele transgen de la sexul masculin la sexul feminin, pe de o parte, și femeile cisgen, pe de altă parte. Scopul comparației (*tertium comparationis*) îl constituie dreptul de acces la o pensie pentru limită de vârstă, ca tip de regim de securitate socială.

42. Guvernul Regatului Unit a contestat însă caracterul comparabil între femeile transgen și femeile cisgen. Acest guvern susține că primele nu se află într-o situație comparabilă cu cele din urmă. Acest lucru se datorează faptului că femeile cisgen nu pot fi căsătorite cu femei, în vreme ce femeile transgen pot face parte dintr-o căsătorie între persoane de același sex după recunoașterea schimbării de sex. Prin urmare, aceste două categorii, precum și condițiile aferente fiecăreia dintre acestea sunt complet incomparabile.

43. Nu suntem de acord cu acest lucru. Prin acest argument, guvernul Regatului Unit încearcă să identifice una dintre caracteristicile auxiliare, neesențiale ale elementelor de comparație – aspectul stării civile – și să o transforme în elementul decisiv care determină caracterul comparabil. Altfel spus, guvernul Regatului Unit dorește în mod concret să redefinească scopul comparației din problema dreptului de acces la prestațiile primite la pensie în problema stării civile. Starea civilă în sine nu este însă relevantă pentru accesul la o pensie de stat pentru limită de vârstă, nici în ceea ce privește femeile cisgen, nici în ceea ce privește bărbații cisgen.

44. Este destul de elocvent faptul că, în interpretarea caracterului comparabil în acest mod, guvernul Regatului Unit se întemeiază în primul rând pe o hotărâre recentă pronunțată de CEDO²⁵. Această hotărâre se referea însă în mod concret și specific la aspectul stării civile drept condiție pentru recunoașterea schimbării de sex, iar nu pentru accesul la regimurile de securitate socială. Astfel,

21 De exemplu, nici în Hotărârea din 7 ianuarie 2004, K. B. (C-117/01, EU:C:2004:7), nici în Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256), reclamantele nu au obținut recunoașterea juridică în sexului dobândit.

22 Acest lucru a fost valabil în Hotărârea din 30 aprilie 1996, P./S. (C-13/94, EU:C:1996:170, punctul 21). În această cauză, discriminarea pe criterii de sex a fost constatată în cursul procesului de schimbare. Curtea a constatat că, „atunci când o persoană este concediată pentru motivul că aceasta are intenția să efectueze sau a efectuat o schimbare de sex, aceasta face obiectul unui tratament defavorabil în raport cu persoanele de sexul cărui s-a considerat că ea aparține înainte de această schimbare de sex”.

23 Acesta a fost cazul în Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256).

24 Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256, punctul 29).

25 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 16 iulie 2014, Hämäläinen împotriva Finlandei (CE:ECHR:2014:0716JUD003735909, § 65 și 66).

elementele de comparație și scopul acesteia au fost în mod clar interpretate într-un mod diferit. În schimb, în prezenta cauză, în scopul accesului la o pensie de stat pentru limită de vârstă, elementele care determină relevanța diferențelor și asemănarilor în ceea ce privește prestația în cauză sunt, în primul rând, vârsta și quantumul contribuțiilor plătite în cadrul sistemului²⁶.

45. În ceea ce privește acest din urmă aspect, guvernul Regatului Unit a susținut în ședință că, alături de vârstă și de contribuții, sexul persoanei în cauză reprezintă un alt aspect relevant al accesului la prestațiile de securitate socială. Acest argument conduce, în contextul specific al prezentei cauze, la o altă problemă: tratamentul diferit pe criterii de sex în ceea ce privește pensiile pentru limită de vârstă este permis doar în mod excepțional de Directiva 79/7, în temeiul derogării prevăzute în mod explicit la articolul 7 alineatul (1) litera (a) din aceasta. Acest lucru nu cuprinde însă, după cum a declarat deja Curtea în cuprinsul Hotărârii Richards, tratamentul diferit bazat pe schimbarea de sex²⁷. Pe lângă excepțiile prevăzute de directivă, concluzia privind „lipsa caracterului comparabil” nu poate fi astfel întemeiată pe motivul care face obiectul protecției (în acest caz schimbarea de sex).

46. În concluzie, suntem de părere că, în scopul dreptului de acces la regimurile de securitate socială, femeile cisgen și cele transgen sunt comparabile în contextul prezentei cauze.

47. Dorim să mai facem încă două observații finale cu caracter mai general referitoare la acest aspect. În primul rând, în evaluarea caracterului comparabil a două sau mai multe elemente (persoane, grupuri de persoane), atunci când se analizează interdicția discriminării (directe), nivelul de abstractizare inerent acestui exercițiu mental este susceptibil să fie mai ridicat decât cel din legislația națională. În ansamblu, în raport cu scopul comparației, elementele comparației comportă mai multe asemănări decât diferențe? În caz contrar și dacă aspectul caracterului comparabil ar fi predeterminat la nivel intelectual cu ajutorul categoriilor stabilite de legislația națională, atunci în majoritatea cazurilor, ca și în cazul de față²⁸, legislația națională va defini ea însăși, prin domeniul său de aplicare, ansamblul de comparații posibile. O astfel de evaluare este obligată să fie ciclică, fără a fi posibilă o revizuire în fapt²⁹.

48. În al doilea rând, un astfel de nivel de abstractizare este subliniat în plus și de faptul că „transgenitatea” reprezintă un statut unic. Tocmai acest caracter unic a făcut necesară adoptarea cu prioritate a unei legislații specifice, care să prevadă recunoașterea și condițiile sale. Ar fi însă destul de neobișnuit dacă s-ar considera că acest fapt echivalează cu excluderea totală a tuturor elementelor reglementate de această legislație de la orice evaluare a (ne)discriminării sau dacă acest fapt ar fi utilizat pentru crearea unor elemente de comparație destul de singulare sau adiționale. Din nou, ca urmare a acestui statut recunoscut, unic și tranzitoriu, se impune în mod rezonabil un nivel mai ridicat de abstractizare în evaluarea caracterului comparabil.

26 Într-adevăr, examinarea caracterului comparabil nu ar trebui să fie efectuată în mod global sau abstract, ci cu referire specifică și concretă la prestația în cauză și ținând seama în mod corespunzător de scopul și de condițiile de acordare a unei astfel de prestații. A se vedea în acest sens Hotărârea din 10 mai 2011, Römer (C-147/08, EU:C:2011:286, punctele 42 și 43), și Hotărârea din 12 decembrie 2013, Hay (C-267/12, EU:C:823, punctul 33).

27 Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256, punctele 35-37).

28 Atunci evaluarea ar fi într-un fel destul de rapidă: deoarece Legea din 2004 privind recunoașterea genului se aplică doar persoanelor transgen, atunci situația lor nu poate fi în mod obișnuit comparată cu cea a persoanelor cisgen, deoarece în sensul tuturor elementelor legate de schimbarea de sex sau care decurg din această schimbare de sex, astfel cum aceasta este definită de legislația națională, aceste două categorii sunt în mod evident incomparabile.

29 Această problemă nu se limitează la domeniul dreptului privind discriminarea, ci este inerentă și în alte domenii de drept al Uniunii în care caracterul comparabil reprezintă un element de apreciere, cum ar fi în cadrul noțiunii „selectivitate” care se regăsește în domeniul ajutoarelor de stat. A se vedea, în ceea ce privește analiza unor probleme asemănătoare, Concluziile noastre prezentate în cauza Belgia/Comisia (C-270/15 P, EU:C:2016:289, punctele 40-46).

3. Inegalitate de tratament

49. Guvernul Regatului Unit neagă faptul că în speță a existat un tratament inegal. Atât femeile cisgen, cât și cele transgen pot beneficia de o pensie de stat pentru limită de vârstă la împlinirea vârstei de 60 de ani. Totuși, niciuna dintre aceste categorii nu poate fi căsătorită cu o femeie.

50. Acest argument este neconvingător.

51. În primul rând, acest argument reprezintă într-o anumită măsură o reiterare sau o prelungire a aspectului privind caracterul comparabil. Acesta confundă tratamentul inegal în ceea ce privește accesul la o pensie de stat pentru limită de vârstă cu aspectul dreptului la căsătorie. În al doilea rând, acest argument nu ține cont de diferența dintre interdicția căsătoriilor între persoane de același sex și obligația de a anula o căsătorie încheiată anterior în mod valid, ceea ce reprezintă adevăratul conținut al condiției în discuție în prezenta cauză. În al treilea rând, legat de cel de al doilea aspect este faptul că fiecare dintre aceste interdicții este pur și simplu aplicabilă în diferite momente, unor oameni diferiți și în scopuri diferite.

52. În temeiul legislației naționale în discuție, recunoașterea juridică deplină a schimbării de sex este condiționată de starea civilă. Acest lucru are o consecință specifică și concretă, care are importanță în această cauză: exclusiv în ceea ce privește persoanele transgen, accesul la o pensie de stat pentru limită de vârstă este condiționat fie de faptul de a fi „singur”, fie de anularea unei căsătorii. În schimb, accesul femeilor cisgen la pensiile de stat pentru limită de vârstă nu se raportează în niciun caz la starea lor civilă. Acest acces se referă doar la contribuțiile plătite și la îndeplinirea condițiilor bazate pe vârstă. Desigur, acestea nu sunt obligate să pună capăt unei căsătorii pentru a beneficia de o pensie pentru limită de vârstă. După cum s-a subliniat deja³⁰, starea civilă nu constituie, așadar, criteriul pe baza căruia este stabilit tratamentul inegal, ci condiția care conduce la un tratament diferențiat în ceea ce privește accesul la pensiile pentru limită de vârstă.

53. Astfel, examinând aspectul tratamentului din punctul de vedere al accesului la o pensie de stat pentru limită de vârstă, diferența de tratament din această cauză poate fi exprimată în termeni foarte simpli: starea civilă nu prezintă nicio importanță în ceea ce privește persoanele cisgen pentru ca acestea să aibă acces la o pensie de stat pentru limită de vârstă. Pe de altă parte, persoanele transgen căsătorite anterior sunt supuse obligației de a-și anula căsătoria.

4. Justificare

54. Cerința de a fi necăsătorit creează o diferență de tratament *direct* pe criterii de sex. Această cerință se aplică doar persoanelor care au suferit o schimbare de sex. Astfel cum a declarat Curtea în Hotărârea P./S., diferența de tratament întemeiată pe schimbarea de sex se bazează „esențial, dacă nu exclusiv, pe sexul persoanei interesate”³¹.

30 Punctele 43 și 44 de mai sus, din prezentele concluzii.

31 Hotărârea din 30 aprilie 1996, P./S. (C-13/94, EU:C:1996:170, punctul 21).

55. Discriminarea directă pe criterii de sex este permisă numai în cazurile specifice enumerate la articolul 7 din Directiva 79/7³². Mai precis, articolul 7 alineatul (1) litera (a) permite statelor membre să mențină vârste de pensionare diferite între bărbați și femei, necesare pentru îndeplinirea condițiilor de acordare a pensiei pentru limită de vârstă. Tratatul diferențiat din prezenta cauză nu se poate însă încadra nici în cadrul acestei excepții, nici în cadrul celorlalte posibile motive de derogare de la principiul egalității de tratament reglementate de directivă³³. În special, Curtea a respins deja utilizarea derogării prevăzute la articolul 7 alineatul (1) litera (a) pentru a justifica diferența de tratament între persoanele transsexuale și acele persoane al căror sex nu constituie rezultatul unei schimbări de sex³⁴.

56. În aceste condiții, tratamentul inegal în discuție în prezenta cauză echivalează cu o discriminare directă pe criterii de sex, care nu face obiectul unei justificări obiective (care este rezervată cazurilor de discriminare indirectă)³⁵.

5. Concluzie intermediară

57. Ca urmare a celor de mai sus, rezultă că articolul 4 alineatul (1) din Directiva 79/7 trebuie să fie interpretat în sensul că se opune aplicării unei cerințe potrivit căreia, pe lângă îndeplinirea criteriilor fizice, sociale și psihologice necesare pentru recunoașterea unei schimbări de sex, o persoană care și-a schimbat sexul trebuie să fie necăsătorită pentru a putea beneficia de o pensie de stat pentru limită de vârstă.

C. Cadrul mai general

58. Evaluarea anterioară, oricât de simplă ar putea fi, nu clarifică pe deplin problemele care stau la baza argumentelor juridice existente în prezenta cauză.

59. Astfel, se poate susține că adevărata esență a prezentei cauze nu o reprezintă dreptul de acces la prestațiile de securitate socială, ci mai degrabă condițiile necesare pentru recunoașterea schimbării de sex care există în cadrul dreptului național. Condiția „de a fi necăsătorit” nu reprezintă o condiție necesară pentru accesul la pensia de stat pentru limită de vârstă, ci una dintre condițiile necesare pentru obținerea certificatului de recunoaștere a schimbării de sex. Acest certificat reprezintă totuși o decizie referitoare la starea civilă, o etapă eliminată și independentă de posibila cerere ulterioară de obținere a unei pensii de stat pentru limită de vârstă. Altfel spus, prin omiterea acestei etape intermediare, se creează o falsă cauzalitate: condiția în discuție nu reprezintă condiția de a nu se afla într-o căsătorie între persoane de același sex în scopul obținerii pensiei de stat pentru limită de vârstă, ci condiția necesară pentru eliberarea unui certificat de recunoaștere a schimbării de sex.

32 Potrivit jurisprudenței Curții, în temeiul Directivei 79/7, discriminarea directă pe criterii de sex poate fi justificată doar pe baza derogărilor explicite cuprinse în acest articol. În acest sens, a se vedea de exemplu Hotărârea din 30 martie 1993, Thomas și alții (C-328/91, EU:C:1993:117, punctul 7), Hotărârea din 1 iulie 1993, van Cant (C-154/92, EU:C:1993:282, punctul 12), Hotărârea din 30 ianuarie 1997, Balestra (C-139/95, EU:C:1997:45, punctul 32), și Hotărârea din 3 septembrie 2014, X (C-318/13, EU:C:2014:2133, punctele 34 și 35), precum și Concluziile avocatului general Kokott prezentate în cauza X (C-318/13, EU:C:2014:333, punctele 32-34). Această jurisprudență este conformă cu abordarea referitoare la discriminarea directă reglementată de alte instrumente (a se vedea jurisprudența menționată la nota de subsol 7 din prezentele concluzii). În plus, Curtea a declarat în mod repetat că, ca urmare a importanței esențiale a principiului egalității de tratament, excepțiile de la interdicția discriminării pe criterii de sex sunt de strictă interpretare [Hotărârea din 18 noiembrie 2010, Kleist (C-356/09, EU:C:2010:703, punctul 39 și jurisprudența citată)].

33 Articolul 4 alineatul (2) prevede dispoziții referitoare la protecția femeilor în caz de maternitate. Articolul 7 alineatul (1) permite statelor membre să excludă din domeniul de aplicare al directivei un anumit număr de norme, de avantaje și de prestații în ceea ce privește securitatea socială.

34 Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256, punctele 34-37).

35 Din motive de exhaustivitate, s-ar mai putea adăuga faptul că reclamanta a susținut cu titlu subsidiar, întemeindu-se pe statisticile oficiale, că cerința de a fi necăsătorit constituie de asemenea o discriminare indirectă între persoanele care au trecut de la sexul masculin la cel feminin și cele care au trecut de la sexul feminin la cel masculin. Acest lucru se datorează faptului că această discriminare are un impact mai mare asupra primului grup decât asupra celui de al doilea. În lumina concluziei potrivit căreia cerința de a fi necăsătorit conduce la o discriminare directă în prezenta cauză, nu mai este necesară examinarea acestui argument.

60. Această argumentație, invocată de guvernul Regatului Unit, se întemeiază pe mai multe elemente. În primul rând, stabilirea condițiilor necesare pentru recunoașterea schimbării de sex intră în competența statelor membre (1). În al doilea rând, condiția de a fi necăsătorit este destinată să prevină căsătoria între persoane de același sex. Acest lucru constituie un obiectiv de ordine publică, pe care statele membre sunt îndreptățite să îl urmărească în mod legitim, având în vedere faptul că acestea au competență exclusivă în ceea ce privește starea civilă (2). În al treilea rând, eliminarea condiției de a fi necăsătorit numai în scopul respectării Directivei 79/7 ar submina claritatea și coerența normelor naționale referitoare la starea civilă și la schimbarea de sex (3). În al patrulea rând, condiția de a fi necăsătorit este în conformitate cu Convenția europeană a drepturilor omului (denumită în continuare „convenția”), astfel cum a fost interpretată de CEDO (4).

61. Aceste argumente merită să fie analizate în detaliu. Acestea surprind caracterul unic al complexității și al sensibilității problemelor ridicate de această cauză. Totuși, pe cât sunt de relevante în general, pentru motivele pe care le vom prezenta mai detaliat în cele ce urmează, aceste argumente întâmpină dificultăți importante în contextul concret al prezentei cauze. Și acest lucru este valabil din punctul de vedere al examinării întrebării restrictive referitoare la compatibilitatea condiției în cauză cu Directiva 79/7.

1. Primul argument: libertatea statelor membre de a stabili condițiile necesare pentru recunoașterea schimbării de sex

62. Este în general recunoscut de către părțile interesate care au depus observații faptul că statele membre sunt obligate să instituie proceduri în temeiul dreptului național care permit recunoașterea juridică deplină a schimbării de sex. Această obligație rezultă nu numai din obligațiile care revin statelor membre în calitate de părți la convenție³⁶, ci și, mai exact, din dreptul Uniunii și din Directiva 79/7³⁷.

63. Astfel, stabilirea anumitor condiții este inerentă pentru instituirea unei astfel de proceduri. Complexitatea acestei cauze rezultă din faptul că se referă la una dintre condițiile specifice prevăzute de procedura deja instituită de un stat membru. Această cauză invită Curtea, pentru prima dată din informațiile pe care le deținem, să examineze interdicția discriminării pe criterii de sex în raport cu condițiile prelabile necesare pentru recunoașterea schimbării de sex. Toate cauzele anterioare referitoare la persoane transgen au prezentat situații în care procedurile naționale de recunoaștere nu erau instituite sau nu erau aplicabile circumstanțelor cauzei³⁸.

64. Hotărârea Richards reprezintă precedentul relevant în această privință. În această hotărâre, Curtea a constatat că existase o discriminare bazată pe criterii de sex (schimbarea de sex) în legătură cu dreptul de acces la o pensie pentru limită de vârstă. Și aceasta datorită faptului că doamna Richards (un transsexual care a trecut de la sexul masculin la cel feminin ca urmare a unei intervenții chirurgicale) nu putea obține recunoașterea juridică a schimbării sale de sex în Regatul Unit. Astfel, Hotărârea Richards se referea la imposibilitatea unei persoane transsexuale de a obține recunoașterea juridică a sexului său dobândit. Ca urmare a pronunțării Hotărârilor Richards și Goodwin, Regatul Unit a instituit o procedură de recunoaștere a schimbării de sex.

36 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 11 iulie 2002, Goodwin împotriva Regatului Unit (CE: ECHR:2002:0711JUD002895795, § 93), Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 11 iulie 2002, I. împotriva Marii Britanii (CE:ECHR:2002:0711JUD002568094, § 73), și Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 23 mai 2006, Grant împotriva Regatului Unit (CE:ECHR:2006:0523JUD003257003, § 39 și 40).

37 Hotărârea din 7 ianuarie 2004, K. B. (C-117/01, EU:C:2004:7, punctele 33-35), cu privire la articolul 157 TFUE (fostul articol 141 CE), și Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256, punctele 28-30).

38 Hotărârea din 7 ianuarie 2004, K. B. (C-117/01, EU:C:2004:7, punctul 35). Curtea a formulat o rezervă importantă: „[d]at fiind faptul că revine statelor membre sarcina să stabilească condițiile în care este recunoscută juridic schimbarea de sex a unei persoane aflate în situația domnului R – astfel cum de altfel a admis Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în Hotărârea Goodwin împotriva Regatului Unit, § 103) –, revine instanței naționale sarcina să verifice dacă, într-un caz precum cel din procedura principală, o persoană aflată în situația doamnei K. B. se poate întemeia pe articolul 141 CE pentru a obține recunoașterea dreptului de a-și desemna partenerul drept beneficiar al unei pensii de urmaș”.

65. După cum susține guvernul Regatului Unit, Curtea a declarat în mod explicit în Hotărârea Richards că „revine statelor membre sarcina să stabilească condițiile recunoașterii juridice a schimbării de sex a unei persoane”³⁹.

66. Având în vedere aceste considerente, s-ar putea susține că, spre deosebire de *imposibilitatea* existentă în cauza Richards, atunci când există o procedură de recunoaștere a schimbării de sex, statele membre au libertatea de a stabili *condițiile* relevante. Libertatea de a stabili condițiile recunoașterii juridice a schimbării de sex ar presupune faptul că, odată ce este instituită o procedură, persoanele care efectuează o schimbare de sex vor intra doar sub incidența sferei de protecție a interdicției discriminării pe criterii de sex, odată ce sexul lor dobândit a fost recunoscut în mod legal conform procedurii naționale.

67. Urmând logica acestui argument, concluzia în cazul de față ar fi aceea că condiția de a fi necăsătorit nu reprezintă o cerință *directă* necesară pentru obținerea accesului la pensia de stat pentru limită de vârstă, ci o cerință necesară pentru recunoașterea schimbării de sex. Tratamentul inegal ar consta în „eliminarea unei etape” de la obținerea accesului la pensie. Acest tratament ar rezulta din faptul că solicitantul nu îndeplinește cerințele de recunoaștere a schimbării de sex.

68. O astfel de linie de raționament conduce însă la cel puțin trei probleme.

69. În primul rând, Curtea a respins deja un argument similar privind „caracterul aleatoriu” în Hotărârea K. B.⁴⁰. Această cauză se referea la un transsexual care nu putea avea dreptul de acces la o pensie de urmaș deoarece (1) nu era căsătorit, (2) era imposibil ca un transsexual să se căsătorească cu o persoană de sexul căruia îi aparținea înainte de operația de schimbare și (3) schimbarea de sex nu era posibilă din punct de vedere legal. În cauza respectivă, Curtea s-a confruntat, așadar, cu o situație în care inegalitatea de tratament nu avea legătură cu acordarea pensiei propriu-zise, ci cu o *condiție prealabilă* necesară pentru acordarea unei astfel de pensii: capacitatea de a se căsători⁴¹. Acest lucru nu a împiedicat Curtea să examineze aspectul caracterului compatibil al legislației naționale cu articolul 157 TFUE (fostul articol 141 CE). Prin urmare, Curtea a concluzionat că „legislația națională care împiedică un transsexual, în lipsa recunoașterii noului său sex, să poată îndeplini o condiție necesară pentru a beneficia de un drept protejat de dreptul [Uniunii] trebuie să fie considerată ca fiind, în principiu, incompatibilă cu cerințele dreptului [Uniunii]”⁴².

70. În al doilea rând, la nivel mai teoretic, o astfel de abordare ar face ca domeniul de aplicare al dreptului Uniunii referitor la interdicția discriminării pe criterii de sex să depindă în întregime de diversele condiții stabilite la nivel național. Exercițarea drepturilor conferite de dreptul Uniunii ar fi condiționată de libertatea discreționară a statelor membre. Astfel de condiții nu ar putea numai să reglementeze aspectele tehnice de natură fiziologică/medicală și psihologică/socială, ci și să includă diverse cerințe menite să protejeze valori sau aspecte de ordin moral. Libertatea discreționară acordată în această privință ar însemna să existe riscul ca discriminarea bazată pe schimbarea de sex, interzisă de directivă, să se poată insinua pe căi ocolite sub forma unor condiții prealabile sau a unor condiții aferente recunoașterii statutului, indiferent care ar fi conținutul acestora⁴³.

39 Hotărârea din 7 ianuarie 2004, K. B. (C-117/01, EU:C:2004:7, punctul 35), și Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256, punctul 21).

40 Hotărârea din 7 ianuarie 2004, K. B. (C-117/01, EU:C:2004:7).

41 Hotărârea din 7 ianuarie 2004, K. B. (C-117/01, EU:C:2004:7, punctul 30).

42 Hotărârea din 27 aprilie 2006, Richards (C-423/04, EU:C:2006:256, punctul 31). Această hotărâre face referire la Hotărârea din 7 ianuarie 2004, K. B. (C-117/01, EU:C:2004:7, punctele 30-34).

43 Acesta este cazul și în ceea ce privește condițiile referitoare la starea *civilă* care sunt identificate în mod expres la articolul 4 alineatul (1) din Directiva 79/7 ca element exemplificativ cu privire la care statele membre trebuie să fie deosebit de vigilente pentru a nu face indirect discriminări.

71. Împingând această logică până la absurd, cerința legală de a purta o rochie roz cel puțin două zile pe săptămână pentru a fi considerată (din punct de vedere social și cultural) femeie ar fi întemeiată dacă ar constitui o condiție prealabilă legală necesară pentru recunoașterea schimbării de sex. Recunoaștem cu ușurință faptul că condiția din prezenta cauză este de natură foarte diferită. Dar în ce cazuri și în ce mod ar fi putea fi trasată o linie de demarcație între condițiile „acceptabile” (cele excluse de la orice revizuire) și cele „inacceptabile” (cele susceptibile de revizuire)? În plus, condițiile „acceptabile”, în sine și interpretate în mod abstract, ar putea conduce totuși, în anumite împrejurări de fapt sau de drept, la rezultate complet inacceptabile.

72. În al treilea rând, trebuie să se țină seama de faptul că logica potrivit căreia condițiile necesare pentru recunoașterea schimbării de sex ar fi excluse de la orice revizuire ar ignora și dinamica recunoașterii schimbării de sex ca proces, astfel cum s-a analizat deja la punctele 36-38 din prezentele concluzii. Altfel spus, ca urmare a inerentei dinamici transgen, protecția este necesară nu numai odată ce o persoană obține recunoașterea deplină a genului, ci și (iar uneori mai degrabă în special) în ceea ce privește traiectoria care conduce la această schimbare.

73. Subliniem faptul că stabilirea condițiilor recunoașterii juridice a schimbării de sex constituie o obligație care revine statelor membre⁴⁴. Acest lucru nu înseamnă totuși că, atunci când adoptă astfel de proceduri și stabilesc condițiile, statele membre acționează complet în afara domeniului de aplicare al dreptului Uniunii și sunt, așadar, scutite de orice fel de control. Statele membre trebuie în cele din urmă să își exercite competența într-un mod care respectă dreptul Uniunii, în special dispozițiile referitoare la principiul nediscriminării⁴⁵.

74. Acest lucru ne conduce la cel din urmă aspect, legat de analiza precedentă: etapa sau momentul în care o persoană transgen este îndreptățită la tratament egal și la interzicerea discriminării în temeiul dreptului Uniunii⁴⁶. Din nou, nu există nicio regulă generală sau fixă. Fiecare cauză în parte trebuie să fie examinată în lumina situației specifice și a întrebării care este adresată.

75. În ceea ce privește situația specifică aflată în discuție, instanța de trimitere a precizat în mod clar în cererea de decizie preliminară faptul că aceasta se referă la o persoană care și-a schimbat deja *de facto* sexul. În plus, instanța națională a mai arătat că reclamanta *a îndeplinit* toate criteriile fizice, sociale și psihologice necesare pentru recunoașterea schimbării de sex.

76. Analizând întrebarea concretă adresată în prezenta cauză, trebuie subliniat că ceea ce este în discuție nu este cerința de a fi necăsătorit, ca o condiție generală necesară pentru recunoașterea statutului, ci efectul acesteia asupra dreptului de acces la o pensie de stat pentru limită de vârstă reglementat de Directiva 79/7. În cazul în care, astfel cum s-a arătat mai sus, la punctele 69-73 din prezentele concluzii, se recunoaște necesitatea de a supune revizuirii condițiile de recunoaștere a schimbării de sex în scopul conformității acesteia cu dreptul Uniunii, posibilitatea de a invoca protecția acordată de directivă cuprinde în mod necesar acele persoane care susțin că tocmai aceste condiții sunt cele care le împiedică accesul la drepturile conferite acestora de dreptul Uniunii.

77. Prin urmare, în contextul prezentei cauze, nici competența statelor membre de a defini condițiile necesare pentru recunoașterea schimbării de sex, nici caracterul aleatoriu al unor astfel de condiții necesare pentru a avea acces la o pensie de securitate socială nu conduc la concluzii care sunt diferite față de cele la care s-a ajuns în partea B a prezentelor concluzii.

44 Hotărârea din 7 ianuarie 2004, K. B. (C-117/01, EU:C:2004:7, punctul 35).

45 În ceea ce privește starea civilă, a se vedea în special Hotărârea din 1 aprilie 2008, Maruko (C-267/06, EU:C:2008:179, punctul 59), Hotărârea din 10 mai 2011, Römer (C-147/08, EU:C:2011:286, punctul 38), Hotărârea din 12 decembrie 2013, Hay (C-267/12, EU:C:2013:823, punctul 26), și Hotărârea din 24 noiembrie 2016, Parris (C-443/15, EU:C:2016:897, punctul 58).

46 Potrivit Concluziilor avocatului general Jacobs prezentate în cauza Richards (C-423/04, EU:C:2005:787, punctul 57), acest aspect a fost deja analizat în cadrul ședinței desfășurate în cauza Richards. Totuși, avocatul general nu a adoptat o poziție referitoare la acest aspect, deoarece a considerat că, în ceea ce privește transsexualii, care și-au schimbat sexul ca urmare a unei intervenții chirurgicale, exercitarea acestui drept era evidentă.

2. Al doilea argument: starea civilă reprezintă un aspect de competența dreptului național

78. Guvernul Regatului Unit a susținut că constatarea incompatibilității condiției de a fi necăsătorit cu Directiva 79/7 ar obliga statele membre să recunoască căsătoriile între persoane de același sex, chiar și în cazul în care astfel de căsătorii nu erau permise (la acel moment) în temeiul dreptului național.

79. Nu suntem de acord cu acest lucru. Din punct de vedere practic, în cazul în care condiția în discuție ar fi declarată incompatibilă cu Directiva 79/7, tot ceea ce ar fi necesar ar fi faptul de a face accesul la prestația specifică în discuție independent de această condiție specifică. Acest lucru nu înseamnă în niciun caz că o astfel de cerință nu ar mai putea face parte din dreptul național. Cu siguranță că acest din urmă aspect ar fi valabil, însă cerința nu ar putea fi aplicată ca o condiție prealabilă necesară pentru dreptul de acces la prestațiile reglementate de directivă și care nu au legătură cu starea civilă, cum ar fi pensia pentru limită de vârstă.

80. Cauza în discuție se referă la o prestație (o pensie de stat pentru limită de vârstă) care nu este în niciun mod condiționată de starea civilă sau de legăturile juridice existente între parteneri. După cum s-a explicat mai sus⁴⁷, dreptul la pensiile de stat pentru limită de vârstă se bazează în general, atât în cadrul regimului pentru bărbați, cât și în cel pentru femei, pe plata contribuțiilor și pe vârsta solicitanților.

81. Acest rezultat nu contrazice în niciun mod afirmația potrivit căreia aspectele legate de starea civilă sunt de competența statelor membre. În Hotărârea Parris, Curtea a declarat că „starea civilă și prestațiile care derivă din aceasta reprezintă materii ce intră în competența statelor membre, iar dreptul Uniunii nu aduce atingere acestei competențe”⁴⁸. Statele membre sunt libere să prevadă sau să nu prevadă căsătoria pentru persoane de același sex sau, în cazul în care acestea doresc, o formă alternativă de recunoaștere legală a relațiilor existente între persoane de același sex⁴⁹. Cu toate acestea, trebuie amintit încă o dată faptul că, în exercitarea competenței lor referitoare la starea civilă, statele membre trebuie totuși să respecte dreptul Uniunii⁵⁰.

82. Astfel, în măsura în care răspunsul la acest argument nu a fost deja furnizat ca răspuns la argumentul anterior, cu care se suprapune parțial, considerăm că răspunsul pe care Curtea trebuie să îl furnizeze, în conformitate cu argumentele reclamantei și cu cele ale Comisiei, nu aduce atingere aspectelor legate de starea civilă a persoanelor în cauză.

3. Al treilea argument: claritate și coerență

83. Guvernul Regatului Unit a arătat că, în cazul în care argumentele reclamantei ar fi reținute, statul membru în cauză ar fi obligat să recunoască în mod legal sexul dobândit al reclamantei, chiar dacă aceasta a rămas căsătorită, în toate scopurile reglementate de Directiva 79/7. Competența statelor membre de a impune și de a pune în aplicare aceste condiții ar depinde, așadar, de un anumit domeniu: aceasta ar fi limitată la acele domenii reglementate de dreptul Uniunii și, în particular, de Directiva 79/7, dar ar rămâne aceeași în alte domenii, cum ar fi cele aflate în afara domeniului de aplicare al dreptului Uniunii. Acest lucru ar limita în mod clar posibilitatea statelor membre de a urmări claritatea și coerența legislației naționale și de a avea un singur regim (universal aplicabil) în legislația lor referitor la recunoașterea schimbării de sex și la starea civilă.

⁴⁷ Punctele 44 și 52 din prezentele concluzii.

⁴⁸ Hotărârea din 24 noiembrie 2016, Parris (C-443/15, EU:C:2016:897, punctul 59). A se vedea de asemenea Hotărârea din 1 aprilie 2008, Maruko (C-267/06, EU:C:2008:179, punctul 59), Hotărârea din 10 mai 2011, Römer (C-147/08, EU:C: 2011:286, punctul 38), și Hotărârea din 12 decembrie 2013, Hay (C-267/12, EU:C:2013:823, punctul 26).

⁴⁹ Hotărârea din 24 noiembrie 2016, Parris (C-443/15, EU:C:2016:897, punctul 59).

⁵⁰ A se vedea punctul 73 și nota de subsol 45 de mai sus.

84. Suntem în întregime de acord cu dorința unui stat membru de a-și îndeplini atribuțiile de reglementare cât mai clar și mai coerent posibil. În cauza specifică aflată în fața Curții, nu înțelegem însă modul în care concluzia potrivit căreia condiția în discuție în prezenta cauză este interzisă de Directiva 79/7 ar împiedica astfel de eforturi.

85. Se pare că situația juridică a persoanelor transgen din Regatul Unit se caracterizează printr-o abordare deosebit de flexibilă în ceea ce privește manifestările bazate pe gen în diferite domenii ale dreptului și ale administrației.

86. Astfel cum a precizat reclamanta și nu a fost contrazisă de către guvernul Regatului Unit, aceasta a fost recunoscută ca având statut de femeie în pașaportul și în permisul său de conducere, care au fost eliberate de autoritățile Regatului Unit începând cu anul 1991. În cadrul ședinței, acest guvern a susținut însă că eliberarea acestor documente reprezintă o simplă „practică administrativă” internă fără nicio semnificație juridică. Fără să vrem să fim percepuți drept susținători ardenți ai cărților de identitate, trebuie să recunoaștem că întâmpinăm o dificultate de natură intelectuală în ceea ce privește afirmația potrivit căreia documentele oficiale emise de un stat membru nu ar avea nicio semnificație juridică.

87. În plus, astfel cum susține reclamanta, aceasta a efectuat în mod legal o intervenție chirurgicală de schimbare de sex în Anglia, în cadrul Serviciului Național de Sănătate⁵¹.

88. Este de asemenea evident că GRA reglementează distinct, în diferite anexe, regimul juridic și consecințele specifice ale schimbării de sex în funcție de materia în cauză⁵². În plus, din explicațiile furnizate Curții rezultă că procedura de recunoaștere a genului, atunci când este aplicată persoanelor căsătorite, este divizată în două etape. Prima etapă conduce la obținerea unui certificat temporar de recunoaștere, în cadrul căreia sunt examinate toate cerințele medicale, psihologice și sociale. Acest lucru ar echivala deja cu o recunoaștere definitivă în raport cu persoanele necăsătorite. A doua etapă conduce la anularea căsătoriei (în Anglia și în Țara Galilor). Astfel, elementele tehnice/științifice referitoare la recunoașterea schimbării de sex sunt examinate independent de cerința suplimentară a stării civile. Această divizare în două etape administrative diferențiate ale procedurii demonstrează posibilitatea de a ajunge la etape administrative de evaluare distincte cu privire la diferite condiții, fără a aduce atingere clarității sau coerenței.

89. Toate aceste observații subliniază că este dificil să se susțină că ar exista un regim universal unic, de care depind toate celelalte efecte rezultate din dreptul național. S-ar părea mai degrabă că, în realitate, există o serie de regimuri juridice paralele și oarecum independente. Din nou, revine în întregime statului membru obligația de a decide modul în care dorește să reglementeze pe plan intern aspectele referitoare la starea civilă. În cazul în care flexibilitatea legată de un anumit domeniu constituie însă regula (ceea ce în mod normal este cât se poate de laudabil și de explicabil), atunci este dificil să se susțină în același timp importanța capitală și imperativă a unui regim unic și a coerenței globale a acestuia.

51 O lipsă asemănătoare de coerență a fost subliniată în mod explicit în Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului, 11 iulie 2002, Goodwin împotriva Regatului Unit (CE: ECHR:2002:0711JUD002895795, § 78). „În acest caz, ca și în multe altele, schimbarea de sex a reclamantului a fost efectuată prin intermediul Serviciului Național de Sănătate, care recunoaște condiția disforiei de gen și prevede printre altele schimbarea prin intervenție chirurgicală, în vederea dobândirii, drept unul dintre scopurile sale principale, a unei asimilări cât mai apropiate de sexul în care transsexualul simte că aparține în mod corespunzător. Curtea este surprinsă de faptul că schimbarea de sex care este prevăzută în mod legal nu își găsește totuși o recunoaștere deplină în drept, ceea ce ar putea fi considerat drept etapa finală și culminantă din lungul și dificilul proces de transformare pe care transsexualul l-a suferit. Coerența practicilor administrative și juridice din sistemul național trebuie considerată un factor important în evaluarea efectuată în temeiul articolului 8 din convenție.”

52 A se vedea de exemplu articolele 10-21 și anexele 1-6. În special, anexa 5 reglementează particularitățile prestațiilor și ale pensilor.

90. În sfârșit, ca o observație finală și mai degrabă suplimentară, există elementul temporal. Cerința în discuție în prezenta cauză nu a fost bătută în cuie. Ea s-a schimbat de mai multe ori. Acest lucru este demonstrat de faptul că reclamanta, deși căsătorită, ar fi avut dreptul ca, la împlinirea vârstei de 60 de ani, să obțină pensia pentru limită de vârstă înainte de intrarea în vigoare a GRA în anul 2005 (ca o consecință a aplicării Hotărârii Richards). Însă acest lucru ar fi fost valabil și după intrarea în vigoare a Legii din 2013 privind căsătoria. Ca o consecință a acestui lucru, există doar o singură categorie de persoane transgen (legată de factorul vârstă) care, într-un fel, se încadrează într-o anomalie care există între două regimuri de reglementare diferite. Din nou, acest lucru nu întărește propunerea referitoare la importanța crucială a coerenței globale a sistemului, de această dată în ceea ce privește dimensiunea sa temporală.

91. În concluzie, preocupările referitoare la claritate și la coerență exprimate de guvernul Regatului Unit, atât cât sunt de întemeiate la nivel de principiu, nu reușesc să convingă în contextul acestui caz particular.

4. Al patrulea argument: cerința nu este contrară drepturilor fundamentale

92. În observațiile sale, guvernul Regatului Unit s-a întemeiat în mare parte pe considerente referitoare la drepturile omului și pe jurisprudența CEDO. Acesta a procedat astfel pentru a susține afirmația potrivit căreia condiția de a fi necăsătorit nu este contrară dreptului Uniunii. Mai precis, acest guvern a invocat hotărârile pronunțate de CEDO în cauzele Parry împotriva Regatului Unit și R. și F. împotriva Regatului Unit⁵³, precum și în cauza Hämäläinen împotriva Finlandei⁵⁴. În aceste cauze, condiția privind căsătoria a fost declarată compatibilă cu articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie) și cu articolul 12 (dreptul la căsătorie) din convenție.

93. În Hotărârile Parry împotriva Regatului Unit și R. și F. împotriva Regatului Unit, CEDO a examinat în mod specific cerința de a fi necăsătorit, astfel cum se prevede în GRA. Cererile au fost declarate vădit neîntemeiate. În interpretarea pe care a dat-o articolului 8 din convenție în contextul acestor cauze, CEDO a acordat o deosebită importanță faptului că reclamantii își puteau continua relația prin intermediul unui parteneriat civil cu aproape aceleași drepturi și obligații legale. Ca urmare a acestui lucru, s-a ajuns la un echilibru echitabil între interesele în cauză. Efectele cerinței de a fi necăsătorit stabilite de GRA nu au fost considerate disproporționate. În ceea ce privește pretinsa încălcare a articolului 12 din convenție, CEDO a reamintit că această dispoziție consacră conceptul tradițional de căsătorie, în sensul că aceasta se încheie între un bărbat și o femeie. Instanța a ajuns la concluzia că problema căsătoriilor între persoane de același sex intră sub incidența puterii de apreciere a părților contractante.

94. Tema unei cerințe asemănătoare celei aflate în discuție a fost abordată și de Marea Cameră a CEDO în Hotărârea Hämäläinen împotriva Finlandei. Această cauză se referea la un transgen care a trecut de la sexul masculin la cel feminin în urma unei intervenții chirurgicale și care era căsătorit cu o femeie. În temeiul dreptului finlandez, aceasta a fost obligată să își transforme căsătoria într-un parteneriat civil pentru a obține în mod legal recunoașterea schimbării sale de sex. CEDO a observat lipsa unui consens la nivel european și aspectele morale și etice delicate aflate în discuție. Aceasta a acordat statului o largă marjă de apreciere⁵⁵ și a analizat în detaliu posibilitățile reclamantei de a-și transforma căsătoria într-un parteneriat civil. CEDO a ajuns totuși la concluzia că sistemul finlandez nu era disproporționat și că a fost atins un echilibru corespunzător între interesele divergente în cauză. CEDO a ajuns la aceeași concluzie în ceea ce privește articolul 12 din convenție. Plângerea

53 A se vedea hotărârile CEDO cu privire la admisibilitate din 28 noiembrie 2006, Hotărârea Parry împotriva Regatului Unit (CE:ECHR:2006:1128DEC004297105) și Hotărârea R. și F. împotriva Regatului Unit (CE: ECHR:2006:1128DEC003574805).

54 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 16 iulie 2014, Hämäläinen împotriva Finlandei (CE: ECHR:2014:0716JUD003735909).

55 Curtea Europeană a Drepturilor Omului 16 iulie 2014, Hämäläinen împotriva Finlandei (CE:ECHR:2014: 0716JUD003735909, § 74 și 75).

reclamantei referitoare la articolul 14 din convenție (principiul nediscriminării) coroborat cu articolele 8 și 12 din convenție a fost de asemenea respinsă, întrucât, în scopurile respective, situația cissexualilor și a transsexualilor nu a fost considerată suficient de asemănătoare pentru a putea fi comparată.

95. Relevanța dintr-un punct de vedere general a jurisprudenței CEDO prezentate mai sus nu este contestată. Potrivit articolului 52 alineatul (3) din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (denumită în continuare „carta”), în măsura în care cartă conține drepturi ce corespund unor drepturi garantate prin convenție, înțelesul și întinderea lor sunt aceleași.

96. Astfel cum s-a subliniat în mod clar în partea B de mai sus, problema examinată în prezenta cauză *nu* se referă însă la dreptul la respectarea vieții de familie (articolul 7 din cartă) și la dreptul la căsătorie (articolul 9 din cartă), care sunt drepturi echivalente cu cele consacrate la articolele 8 și 12 din convenție.

97. Prin urmare, nu este necesar să intrăm în dezbateră referitoare la aspectul dacă normele de drept al Uniunii sunt mai protectoare decât cele ale convenției sau dacă largă marjă de apreciere acordată de CEDO în contextul „lipsei unui consens european” la nivel european mai larg referitor la căsătoria între persoane de același sex se poate transpune în întregime în cadrul Uniunii. Aspectul dacă condiția de a fi necăsătorit este compatibilă cu aceste drepturi fundamentale nu reprezintă pur și simplu întrebarea adresată în prezenta cauză.

98. Prezenta cauză vizează interdicția discriminării pe criterii de sex în domeniul securității sociale, astfel cum se prevede de Directiva 79/7. Dreptul de a nu fi discriminat pe criterii de sex este indiscutabil unul dintre drepturile fundamentale prevăzute atât de cartă, cât și de sistemul mai larg de drept al Uniunii⁵⁶. Acestui drept i-au fost atribuite expresii specifice într-o serie de acte de drept derivat, în special, în scopul prezentei cauze, în Directiva 79/7. Această directivă constituie cadrul juridic al analizei prezentei cauze, așa cum aceasta a fost efectuată în secțiunile anterioare.

99. Argumentele invocate de guvernul Regatului Unit s-au întemeiat pe diferite drepturi fundamentale: dreptul la respectarea vieții private și de familie și dreptul la căsătorie. Analiza referitoare la conformitatea cu aceste drepturi fundamentale este, cu siguranță, relevantă pentru posibilă evaluare a legislației naționale în ceea ce privește căsătoria și starea civilă. Această analiză nu este însă pur și simplu relevantă pentru întrebarea restrictivă adresată în prezenta cauză, care se referă la problema dreptului de acces la pensiile de stat pentru limită de vârstă în temeiul Directivei 79/7.

100. În concluzie, faptul că o dispoziție este compatibilă cu anumite drepturi fundamentale (evident, în acest caz, dreptul la respectarea vieții de familie și dreptul la căsătorie) are o importanță redusă în ceea ce privește evaluarea conformității acestor dispoziții cu instrumentele de drept derivat al Uniunii care reglementează anumite drepturi și prerogative ale persoanelor (în acest caz, dreptul de a nu fi discriminat pe criterii de sex în domeniul securității sociale).

D. Epilog

101. Am dori să mai facem cinci observații finale.

⁵⁶ Astfel cum a precizat Curtea și în perioada anterioară intrării în vigoare a cartei, a se vedea de exemplu Hotărârea din 15 iunie 1978, Defrenne (C-149/77, EU:C:1978:130, punctele 26 și 27), și Hotărârea din 30 aprilie 1996, P./S., (C-13/94, EU:C:1996:170, punctul 19).

102. În primul rând, din analiza efectuată în părțile anterioare ale prezentelor concluzii, a rezultat (sperăm) clar faptul că această cauză nu se referă la căsătoria între persoane de același sex. După cum am reamintit mai sus, potrivit jurisprudenței Curții, statele membre rămân libere să decidă dacă doresc sau nu doresc să recunoască căsătoriile între persoane de același sex. Cu alte cuvinte, problema din acest caz particular este aceea că mai multe condiții diferite, în cazul în care acestea sunt grupate, sfârșesc prin a crea o configurație destul de neobișnuită (și, din punctul de vedere al dreptului Uniunii, problematică).

103. În al doilea rând, răspunsul furnizat se referă doar la prestațiile reglementate de Directiva 79/7. Acesta se aplică numai prestațiilor care nu au legătură cu starea civilă.

104. În al treilea rând, această cauză vizează o realitate unică și singulară, care se înscrie cu greu în categoriile binare tradiționale pe care se bazează interdicția discriminării pe criterii de sex. Împrejurările cauzei trebuie să fie încadrate în această perspectivă. Aceasta se referă la un număr destul de limitat de persoane care se confruntă cu provocări serioase, aflate adesea în situații de vulnerabilitate. Această perspectivă are legătură cu o realitate umană complexă cu care diferite ordini juridice s-au străduit să se alinieze de-a lungul timpului și în care persoanele își văd adesea situația personală profund afectată de schimbări legislative constante.

105. În al patrulea rând, la intersecția dintre primul și cel de al treilea aspect se află și natura cerinței în cauză. În prezentele concluzii s-au spus multe despre caracterul comparabil. Dar această discuție, adesea tehnică, nu trebuie să obstrucționeze impactul profund pe care necesitatea de anulare a căsătoriei unei persoane în scopul recunoașterii sale într-o nouă situație, lucru care nu reprezintă deloc libera voință și alegere a acesteia, poate să îl aibă asupra vieții private și personalității respectivei persoane, care probabil că este deja bulversată ca urmare a respectivelor schimbări.

106. În al cincilea și în ultimul rând, dar probabil cel mai important în viitor, este faptul că aspectele dificile ale prezentei cauze iau naștere tocmai ca urmare a faptului că, în domeniul specific aflat în discuție, și anume acela al pensiilor pentru limită de vârstă, se menține o derogare de la principiul egalității de tratament, potrivit articolului 7 alineatul (1) litera (a) din Directiva 79/7. Acest lucru are caracter excepțional nu numai ca urmare a faptului că implică o derogare de la unul dintre cele mai importante principii ale dreptului Uniunii, permițând discriminarea directă pe criterii de sex, dar și ca urmare a faptului că era deja de presupus ca această derogare să dispară treptat acum 38 de ani, prin convergența vârstei de pensionare a bărbaților cu cea a femeilor.

107. Astfel cum a arătat instanța de trimitere, în Regatul Unit, vârsta de pensionare a bărbaților și a femeilor se va apropia treptat și va fi aceeași. Astfel, în acest stat, ca și în alte state membre, și rădăcina problemei trebuie să dispară.

V. Concluzie

108. Ca urmare a celor de mai sus, propunem ca răspunsul la întrebarea adresată de Supreme Court of the United Kingdom să fie următorul:

„Articolul 4 alineatul (1) din Directiva 79/7/CEE a Consiliului din 19 decembrie 1978 privind aplicarea treptată a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în domeniul securității sociale trebuie să fie interpretat în sensul că se opune aplicării unei cerințe potrivit căreia, pe lângă îndeplinirea criteriilor fizice, sociale și psihologice necesare pentru recunoașterea schimbării de sex, o persoană care și-a schimbat sexul trebuie să fie totodată necăsătorită pentru a beneficia de pensie de stat pentru limită de vârstă.”

i — Unele puncte din prezentul text au făcut obiectul unei modificări de ordin lingvistic ulterior primei publicări.